

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Holm Stenbeck

Mitt, ditt eller vårt – vad gäller och vilket skydd ger lagen en efterlevande sambo?

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Marie Göransson

Termin: VT 2022

Innehåll

SUMMARY	2
SAMMANFATTNING	4
FÖRKORTNINGAR	5
1. INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte, frågeställningar och avgränsning	7
1.3 Metod och perspektiv	7
1.4 Material och forskningsläge	8
1.5 Disposition	8
2. SUCCESSION OCH EFTERLEVANDES RÄTTSLIGA STÄLLNING	9
2.1 När en person avlider	9
2.2 Arv	10
2.3 Testamente	10
2.3.1 Laglotten	11
2.4 Efterlevande makes rättsliga ställning	11
2.5 Efterlevande sambos rättsliga ställning	12
3. SAMBORS INITIATIV ATT SKAPA ETT UTÖKAT EFTERLEVANDESKYDD	14
3.1 Samboavtal	14
3.2 Försäkringar	15
3.2.1 Privat livförsäkring	15
3.2.2 Tjänstegrupplivförsäkring via arbetsgivare	16
3.2.3 Bolåneskydd	16
3.3 Förmånstagarförordnande	16
3.4 Hur agerar sambor i praktiken?	18
3.5 Behov av information - en identifierad utmaning	18
4. LAGSTIFTARENS TANKE BAKOM GÄLLANDE RÄTT SAMT DISKUSSIONER OM UTÖKAT LAGSKYDD	20
4.1 Bakgrund - lagens syfte och omfattning	20
4.2 Lösningar för ett starkare efterlevandeskydd i lag	21
5. ANALYS	24
Käll- och litteraturförteckning	28
Bilaga 1	30

SUMMARY

The number of the population living as cohabitants is steadily increasing. The Cohabitants Act (2003:376) regulates the division of the mutual household in the event of the cohabitants' dissolution, with the main purpose to offer a minimum protection for the weaker party.

There are multiple differences in the regulating law for a surviving spouse and cohabitee. One of the differences is that spouses, but not cohabitants, have the legal right of inheritance of each other. The right of inheritance between spouses has been introduced when it was considered important to give stronger protection for the surviving spouse in the event of death, which means protecting the mutual household is more important than mutual children's immediate right of inheritance.

Cohabitants are referred to establish a will for inheriting one another. Children's right to their statutory portion makes the will less powerful as a protection for the surviving cohabitee. This is applicable whether they have mutual children or children from other relationships and can lead to both practical and economic difficulties. The situation for cohabitants without children is easier when it comes to establishing protection for the surviving part.

It is the legislators' meaning that cohabitants always have the possibility to establish agreements and wills to extend the protection for each other, the choice is otherwise free for marriage between the parties. In order to establish a stronger protection for the surviving cohabitee, knowledge is needed about the actual need and the cohabitants' needs to take their own responsibility of acting. The legislator has identified ignorance as a challenge among many different occasions. An empirical study shows that the majority of people living as cohabitants have not acted on their own to create the necessary protection and a common reason for this is the lack of knowledge. No matter if cohabitants actually act on creating a better protection in the event of death, this does not ensure the possibility to achieve the protection available for spouses through law.

With the frequency of cohabitants generally increasing, where fifty percent live together with mutual children, the risk of more people ending up in difficult situations seems to be rising. This essay means to investigate the protection by law for the surviving part for cohabitants and the importance of acting for those who wish to extend the protection. The essay also has the intention to identify potential

difficulties that cohabitees might stumble upon when they actually act to create protection.

The way cohabitees live today does not follow the same pattern as when the current legislation was created. This can lead to reflection if the protection from the law is satisfactory or if the need for an extended protection for the surviving party is needed with help from the legislator. My meaning is that cohabitees with mutual children should inherit each other, the difference between spouses and cohabitees is in the context not justified.

SAMMANFATTNING

En allt större andel av befolkningen sammanlever som sambor. Sambolagen (2003:376) reglerar fördelning av det gemensamma hemmet vid samboförhållandets upplösning, med huvudsyftet att erbjuda ett minimiskydd för den svagare parten.

Det finns stora skillnader i det lagreglerade skyddet för en efterlevande make och en efterlevande sambo. En skillnad ligger i att makar, men inte sambor, har arvsrätt efter varandra. Makars arvsrätt har införts då det ansetts angeläget med ett starkare efterlevandeskydd, ett ökat skydd mot att det gemensamma hemmet splittras väger tyngre än gemensamma barns omedelbara arvsrätt.

Sambor är hänvisade till att upprätta testamente för att ärva varandra. Barns rätt till laglott gör att inte heller testamente i alla lägen fullt ut kan säkerställa skydd för en efterlevande sambo. Detta gäller alldeles oavsett om det rör sig om gemensamma barn eller särkullbarn och kan leda till både praktiska och ekonomiska bekymmer. För sambor utan barn är situationen däremot enklare när det kommer till att skaffa sig efterlevandeskydd.

Lagstiftaren menar att sambor alltid har möjlighet ingå avtal och skriva testamenten för att utöka skyddet för varandra, valet står annars fritt att ingå äktenskap. För att sambor ska skapa ett starkare efterlevandeskydd krävs först och främst kunskap om behovet och vidare ett eget agerande. Okunskap har identifierats som en utmaning av lagstiftaren vid flera tillfällen och en empirisk studie visar att majoriteten av de som lever som sambor inte har agerat själva för att skapa skydd och som vanlig anledning till detta anges brist på kunskap. Oavsett om sambor faktiskt agerar är det inte i alla lägen möjligt att uppnå det skydd makar ges genom lag.

Med ett frekvent ökande antal sambor, varav hälften lever ihop med barn, tycks risken att fler personer hamnar i besvärliga situationer vara stigande. Uppsatsen syftar till att undersöka lagens efterlevandeskydd för sambor och vikten av eget agerande för den som önskar utöka skyddet. Vidare avses att identifiera eventuella svårigheter som sambor kan stöta på när de faktiskt agerar för att skapa skydd.

Hur sambor lever idag följer inte samma mönster som när gällande lagstiftning kom till. Detta kan leda till funderingar kring om lagskyddet idag är tillfredsställande eller om det finns behov av utökat efterlevandeskydd med lagstiftarens hjälp. Min mening är att sambor med gemensamma barn bör ärva varandra, skillnaderna mellan makar och sambor är här omotiverad.

FÖRKORTNINGAR

FAL	Försäkringsavtalslag (2005:104)
FB	Föräldrabalken
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
prop.	regeringens proposition
SamboL	Sambolag (2003:376)
SOU	statens offentliga utredningar
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

På 1980-talet konstaterades att:

”Sedan mitten på 1960-talet har den förändringen blivit märkbar att den tidigare mycket höga äktenskapsfrekvensen har sjunkit, medan ett stigande antal par sammanbor ogifta under förhållanden som kan jämföras med äktenskap.”¹

Lagstiftaren uppmärksammar en tydlig tendens till ökad samlevnad utan att ingå äktenskap, som sambor, och ser behov av regler i det fall samboskapet upplöses. Runt 20 procent av de som lever samman vid denna tid är sambor, främst handlar det om unga personer i ett förstadium till äktenskap. Det är nu den första sambolagen, lag (1987:232) om sambors gemensamma hem, kommer till.²

Makar ges vid samma tid arvsrätt före gemensamma barn. Det anses angeläget med stärkt efterlevandeskydd för att förhindra splittring av det gemensamma boet ifall ena maken avlider.³ Arvsrätt för sambor anses inte nödvändigt. De som väljer att stå utanför det av samhället reglerade äktenskapssystemet anges alltid ha möjlighet att skaffa sig efterlevandeskydd genom försäkringar, avtal och testamenten. Lagstiftaren betonar samtidigt information om skillnader i lagskyddet för gifta och sambor som väsentlig för att ge sambor insikt om vilket individuellt skydd de bör tänka på att skaffa sig.⁴

En studie visar att under 2010-talet sammanlever ungefär 40 procent som sambor, flest i åldersspannet 20–49 år. Hälften lever tillsammans med barn varav 81 procent har gemensamma barn. Existerande samboförhållanden har fortlöpt allt från några, upp till mer än 20 år. Mönstret är annorlunda än när ställning till gällande lagstiftning togs. Det visar sig vidare finnas stor kunskapsbrist i samhället rörande rättsverkningarna av samboskap, vilket ökar risken för att sambor i behov av extra skydd inte skaffar sig detta.⁵

Skillnaderna mellan gifta par och sambor kan i många hänseenden kännas små eller rent av obefintliga. Däremot är skillnaderna stora när det kommer till det rättsliga skyddet. Hur skillnaderna ser ut och i vilken mån sambor faktiskt har möjlighet att skapa efterlevandeskydd för varandra utgör fokus för denna uppsats.

¹ SOU 1981:85 s. 87.

² Prop. 1986/87:1 s. 40.

³ Prop. 1986/87:1 s. 82.

⁴ Prop. 1986/87:1 s. 99.

⁵ Walleng, s. 135–136.

1.2 Syfte, frågeställningar och avgränsning

Syftet med denna uppsats är att göra en fördjupning i hur efterlevandeskyddet ser ut för sambor i nationell rätt. Vidare avses att undersöka behovet av att sambor agerar själva för att utöka skyddet, tillvägagångssätt och ifall fullgott skydd kan uppnås. Följande frågeställningar ska besvaras:

- Vilka centrala skillnader finns i lagens efterlevandeskydd för sambor och gifta?
- Hur kan sambor agera för att utöka efterlevandeskyddet och är det, som lagstiftaren uttryckt, alltid möjligt för sambor att själva skapa skydd?
- Finns det, med utgångspunkt i hur samboförhållanden ser ut idag, behov av starkare lagskydd? Hur skulle ett sådant starkare skydd kunna utformas?

Ett äktenskap eller en samborelation kan upphöra på flera olika vis. Detta arbete är avgränsat till situationen då ena parten i äktenskapet eller samboskapet avlider och efterlevandeskyddet i den situationen. Översikten av gällande rätt är inriktad på det mest grundläggande för frågeställningarna och behandlar inte undantag och specialfall. Äganderettsfrågor och regler om dold samäganderätt kan vara av stor betydelse för en efterlevande sambo. Likaså möjligheten att ansöka om att Allmänna arvsfonden ska göra arvsavstående till förmån för denne. Tid och utrymme begränsar möjligheten att redogöra för detta.

1.3 Metod och perspektiv

Uppsatsens utgångspunkt är att beskriva gällande rätt kopplat till frågeställningarna, följt av en reflektion över om lagstiftningen kan anses tillfredsställande när det kommer till sambors möjlighet att skapa efterlevandeskydd.

Huvudsakligen används den rättsdogmatiska metoden vilken traditionellt sett går ut på att beskriva och fastställa gällande rätt genom tillämpning av rättskällevärdet och de vedertagna rättskällorna. Det är omtvistat om det inom rättsdogmatisk metod rymmer kritiska perspektiv och argument de lege ferenda. Analysen kan då istället anses få drag av rättspolitisk argumentation vilken ligger utanför dogmatiken, gränsen tycks inte vara precis.⁶

⁶ Sandgren, s. 51–52.

1.4 Material och forskningsläge

För att undersöka svensk gällande rätt har jag använt mig av lagtext, förarbeten samt till en mindre del praxis. Vidare har jag för tolkning av gällande rätt använt mig av doktrin. Verk på området vilka jag frekvent återkommer till är, Anders Agell och Margareta Brattströms bok *Äktenskap, Samboende, Partnerskap* och likaså Brattström och Anna Singers bok *Rätt arv - Fördelning av kvarlåtenskap*. Vidare har Kajsa Wallengs avhandling med empiriska inslag *Att leva som sambo - En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid*, varit värdefull för uppsatsen.

1.5 Disposition

I det inledande kapitel två beskrivs rättsläget för en efterlevande make/sambo samt grunderna rörande arv och testamente. I kapitel tre redogörs för sambors möjligheter att justera och komplettera lagens verkningar i syfte att skapa efterlevandeskydd. Kapitel fyra ger inblick i sambolagstiftningens syfte samt hur dess omfattning motiverats av lagstiftaren, följt av åsikter i frågan som lagts fram i den svenska doktrinen. I det femte och avslutande kapitlet analyseras och reflekteras över det redogjorda materialet.

2. SUCCESSION OCH EFTERLEVANDES RÄTTSLIGA STÄLLNING

Sambolagen (2003:376), SamboL, är den lag som reglerar sambors mellanhavanden, främst delning av det gemensamma hemmet vid samboförhållandets upplösning. För reflektion av efterlevande sambors rättsliga ställning krävs jämförelse med reglerna för makar, vilka delvis finns i äktenskapsbalken (ÄktB). Äktenskapsbalken reglerar makars egendomsförhållanden under äktenskapet samt vid dess upplösning. Relevanta regler finns även i Ärvdabalken (ÄB), vilken främst innehåller regler kring arv och testamente. Vidare är regler i föräldrabalken (FB) aktuella exempelvis i fall med underåriga dödsbodelägare.⁷

2.1 När en person avlider

När en person avlider uppstår ett dödsbo, en självständig juridisk person, bestående av den avlidnes efterlämnade egendom. Dödsboet företräds som huvudregel av dödsbodelägarna vilka utgörs av den avlidnes arvingar, universella testamentstagare samt efterlevande make/sambo, ÄB 18:1 st. 1. Dödsbodelägarnas gemensamma uppgift är att förvalta dödsboets egendom samt tillse att boet utreds och avvecklas.⁸ Efterlevande sambo utgör dödsbodelägare ifall bodelning begärs eller om den avlidne testamenterat till förmån för denne, ÄB 18:1 st. 2. I fall då barn och efterlevande sambo blir del i samma dödsbo, eller efterlevande sambo inte utgör dödsbodelägare men har eget intresse i dödsboet, ska en god man utses att företräda barnet, FB 11:2 st. 1 samt st. 3.

Boutredningen syftar till att klarlägga den avlidnes tillgångar och skulder vilka redovisas i en bouppteckning.⁹ Innan arvskifte kan ske krävs bodelning i det fall den avlidne var gift och om denne var sambo i det fall bodelning begärts, ÄB 23:1 st. 2.

Det som blir kvar efter att skulder betalats, fordringar krävts in och efterlevande make/sambos egendom avskilts genom bodelning utgör kvarlåtenskapen, vilken sedan delas upp och förs vidare till andra. Kvarlåtenskapen kan fördelas på två sätt, genom arv eller testamente.¹⁰

⁷ Eriksson, s. 14–15.

⁸ Brattström och Singer, s. 158.

⁹ Brattström och Singer, s. 165.

¹⁰ Brattström och Singer, s. 15–16.

2.2 Arv

Vem som ärver klarläggs genom arvsordningen vilken framgår av ärvdabalken. Arvsordningen utgörs av den avlidnes närmaste släktingar indelat i tre klasser. Första klassen innehåller bröstarvingar och deras avkomlingar. Andra klassen utgörs av föräldrar och deras avkomlingar. Tredje och sista klassen består i far- och morföräldrar och stannar vid deras barn. Endast släktingar ärver och klasserna uttöms en i taget, ÄB 2:1–4. Ifall samtliga arvsklasser uttömts och testamente saknas tillfaller arvet Allmänna arvsfonden, ÄB 5:1.

Separat från arvsklasserna stadgas huvudregeln att efterlevande make, med undantag då särkullbarn finns, erhåller kvarlåtenskapen efter avliden maka ÄB 3:1. Makars gemensamma barn har rätt till sitt arv först sedan båda föräldrarna avlidit ÄB 3:2. Särkullbarn kan välja att avstå sin omedelbara arvsrätt till förmån för efterlevande make mot efterarvsrätt efter denne, ÄB 3:9. För underårigs avstående krävs överförmyndarens samtycke, FB 15:6 st. 2. Sambor saknar arvsrätt efter varandra. Likaså saknas möjligheten för en bröstarvinge att, till förmån för efterlevande sambo, avstå arv och erhålla efterarvsrätt likt makars särkullbarn.¹¹ Tänkbart är en högre sannolikhet att avstående görs till förmån för efterlevande make än efterlevande sambo eftersom efterarvsrätt då inte erhålls.¹²

2.3 Testamente

Den som önskar annan ordning för kvarlåtenskapen än vad ärvdabalken uppställer kan upprätta testamente. Som huvudregel kan testamente upprättas av den som är 18 år fyllda, ÄB 9:1. Den som upprättar testamente, testatorn, har fri rätt att förordna om hela sin kvarlåtenskap. Denna frihet kan ses som ett utflöde av den privata äganderätten. Att testators vilja ska respekteras i möjligaste mån utgör en grundläggande regel i svensk rätt, ÄB 11:1.¹³

I princip alla rättssubjekt, fysiska som juridiska personer, kan vara testamentstagare, ÄB 9:2.¹⁴ Testamentet ska upprättas skriftligt, undertecknas samt bevittnas, ÄB 10:1. Möjlighet att avvika från uppställda formkrav ges den, som på grund av sjukdom eller annat nödfall, inte kan uppfylla kraven, ÄB 10:3.

Det föreligger inget krav att registrera testamenten och saknas även, åtminstone i allmän regi, möjlighet till detta. Frågan om registrering har varit aktuell till och från,

¹¹ Brattström och Singer, s. 118.

¹² Walleng, s. 341–342.

¹³ Brattström och Singer, s. 91.

¹⁴ Agell, s. 22.

möjligen närmar sig en lösning för de som skulle se en ökad trygghet i detta. Skatteverket har via regeringen fått uppdraget att se över förutsättningarna för inrättande av ett frivilligt allmänt testamentsregister. Slutsatsen blev att ett sådant bör inrättas hos myndigheten.¹⁵

2.3.1 Laglotten

Bröstarvinges rätt till laglott kan sägas utgöra ett skydd mot testamente.¹⁶ Laglotten utgör hälften av arvslotten, vilken är den del en bröstarvinge har rätt till ifall testamente saknas, ÄB 7:1. För att erhålla laglotten, om rätten till denna inte respekterats, krävs jämkning av testamentet. Jämkning ska begäras inom sex månader efter delgivning, därefter går rätten förlorad, ÄB 7:3 st. 1 samt st. 3.

Att påkalla jämkning är frivilligt. Åtminstone har en myndig bröstarvinge frihet att avstå jämkning exempelvis till förmån för en efterlevande sambo.¹⁷ För underårig bröstarvinge måste jämkning ske utav den som företräder denne då det är förbjudet att avstå arv eller testamente för dennes räkning, FB 15:6. Att laglotten krävs ut kan tänkas leda till problem och ekonomiska svårigheter för en efterlevande sambo i det redan svåra läget som dödsfallet i sig fört med sig.¹⁸

Sambor är hänvisade till att upprätta testamente för att ärva varandra men begränsas genom bröstarvingars rätt till laglott. Hälften av alla sambor har barn varför laglotten utgör en begränsning som angår många när det kommer till sambors möjlighet att skapa efterlevandeskydd för varandra. Det kan tänkas mer troligt att gemensamma barn än särkullbarn skulle avstå rätten att jämka testamente kopplat till barnets släktband och rätten till arv efter kvarvarande förälder när denne avlider.¹⁹

2.4 Efterlevande makes rättsliga ställning

När ena maken avlider upplöses äktenskapet och bodelning ska då som huvudregel ske, ÄktB 1:5 samt 9:1. Bodelningen omfattar makarnas giftorättsgods vilket utgör allt utom enskild egendom, ÄktB 10:1 samt 7:1.

Enskild egendom kan uppstå på flera olika sätt, exempelvis genom gåva eller arv där givaren föreskrivit egendomen som enskild eller på makarnas egna initiativ genom upprättat äktenskapsförord, ÄktB 7:2. Från bodelning får undantas egendom

¹⁵ Skatteverkets skrivelser 2022, Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi, s. 5.

¹⁶ Eriksson, s. 104.

¹⁷ Walleng, s. 341.

¹⁸ Brattström och Singer, s. 118.

¹⁹ Walleng, s. 341.

såsom vissa personliga ting, viss erhållen ersättning samt vissa särskilda rättigheter, ÄktB 10:2–3. Grunden är vidare, efter skuldavräkning, hälftindelning av makarnas giftorättsgods, ÄktB 11:3.

I ÄktB 12:2 st. 1 finns en skyddsregel till förmån för efterlevande make med rätten begära att vardera sida behåller sitt giftorättsgods vid bodelning. Maken kan välja att helt eller delvis behålla sitt giftorättsgods och därmed skydda sig mot att behöva dela med sig av sin egendom.²⁰ Vidare finns ytterligare en skyddsregel, ÄB 18:5 st. 2, vilken ger efterlevande make rätt till nödvändigt underhåll ur den avlidnes dödsbo under tre månader från dödsfallet. Liknande rätt saknas för sambor.²¹

Som redogjorts har makar arvsrätt men en make är fri att testamentera hela eller delar av kvarlåtenskapen till förmån för annan än sin efterlevande maka. I det fallet finns en arvsrättslig skyddsregel i ÄB 3:1 st. 2. Efterlevande make har alltid rätten att, så långt kvarlåtenskapen räcker, erhålla fyra prisbasbelopp (ett prisbasbelopp utgör 48300 kr år 2022)²² inräknat vad som erhållits genom bodelning samt eventuell enskild egendom. Regeln ger maken samma skydd framför sårkullbarns rätt till sin arvslott.²³

2.5 Efterlevande sambos rättsliga ställning

När en sambo avlider upphör samboförhållandet, SamboL 2 §. Efterlevande sambo äger då ensamt rätten att bestämma om bodelning ska begäras vilket måste ske senast i samband med bouppteckning, SamboL 8 § st. 2 samt 18 § st. 1. Begäran förutsätter att bodelningsreglerna inte, enligt 9 § SamboL, avtalats bort. Bodelning mellan sambor är alltid begränsad till samboegendom vilken enbart kan bestå av bostad och bohag som anskaffats för gemensamt bruk, SamboL 3 samt 8 §§. Oavsett vem som i praktiken betalt och äger samboegendomen blir värdet av denna föremål för bodelning förutsatt att den förvärvats för gemensamt bruk.²⁴ Grunden är vidare, efter skuldavräkning, hälftindelning av samboegendomen, SamboL 14 §.

Två undantagsregler till hälftindelning bör nämnas. Dels jämningsregeln i SamboL 15 § som kan träda in om det, särskilt med grund i samboförhållandets längd men även andra omständigheter, blir ett oskäligt utfall givet reglerna för bodelning. Regeln kan åberopas även av den avlidnes dödsbo och funktionen liknar

²⁰ Agell och Brattström, s. 251.

²¹ Eriksson, s. 113.

²² Socialdepartementet, Prisbasbelopp för 2022 fastställt.

²³ Agell och Brattström, s. 248–249.

²⁴ Agell och Brattström, s. 277.

den som finns för makar i ÄB 12:2. Vidare en regel som enbart gäller vid ena sambons död då efterlevande ges rätten alltid, så långt möjligt, erhålla två prisbasbelopp ur samboegendomen, SamboL 18 § st. 2. Regeln utgör en garantiregel mot splittring av små bon för att tillse att den mest nödvändiga egendomen i hemmet stannar där. Vid beräkning bortses från den efterlevande sambons tillgångar utöver samboegendom.²⁵ Regelns omfattning har motiverats med att den träffar samtliga samboförhållanden, även kortvariga, varför skyddet bör begränsas till en måttlig ekonomisk nivå.²⁶

Den gemensamma bostaden kan, ifall den utgör samboegendom och bodelning görs, tilldelas en efterlevande sambo efter behovsprövning, SamboL 18 § st. 1 samt 16 § st. 2. Vidare finns möjligheten, enbart till förmån för efterlevande sambo, att mot ersättning till dödsboet överta hyres/bostadsrätt som utgjort gemensam bostad men inte samboegendom, SamboL 18 § st. 1 samt 22 §. Övertag förutsätter att den efterlevande anses ha behov av bostaden samt att övertaget anses skäligt. Övertaganderätten kan åberopas oavsett om bodelning begärs och är tänkt ge skydd mot att tvingas lämna den bostad som utgjort gemensamt hem.²⁷ Övertaganderegler är tvingande vilket lagstiftaren motiverat med att de utgör skyddsregler för att tillse att den bäst behövande får behålla bostaden.²⁸

Som beskrivits ärver inte sambor varandra. Testamente krävs för att skapa arvsrätt men problematik kan uppstå kopplat till bröstarvinges rätt till laglott. För att slippa sälja bostaden i syfte att lösa ut bröstarvingar kan avtal tecknas om samlevnad i oskiftat bo, ÄB 24:1. Åtminstone kan möjligheterna tänkas goda att uppnå sådant avtal med gemensamma barn.²⁹ För omyndiga barn krävs överförmyndarens samtycke, FB 15:7. Förvaltningen av oskiftat bo tenderar dock bli opraktisk då enighet krävs kring samtliga rättshandlingar rörande egendomen. Vidare gör en kort uppsägningstid efterlevande sambos rättsliga situation oviss.³⁰

²⁵ Agell och Brattström, s. 302–304.

²⁶ Prop. 1986/87:1 s. 110.

²⁷ Brattström och Singer, s. 90.

²⁸ Prop. 1986/87:1 s. 107.

²⁹ Brattström och Singer, s. 195.

³⁰ Brattström och Singer, s. 210.

3. SAMBORS INITIATIV ATT SKAPA ETT UTÖKAT EFTERLEVANDESKYDD

I förarbeten till sambolagen påpekas att äktenskapet utgör den överlägsna samlevnadsformen när det kommer till personlig trygghet och juridisk stabilitet.³¹ Det står alla sambor fritt att ingå äktenskap och då åtnjuta ett mer omfattande skydd vid dödsfall. I annat fall menar lagstiftaren att sambor alltid har möjligheten att skapa sig skydd genom inbördes avtal, testamente och försäkringar. Samtidigt konstateras att avtal mellan sambor förekommer i mycket liten omfattning.³²

Det råder oklarhet kring vilka rättsverkningar sambor genom avtal sinsemellan kan generera och dess verkan mot tredje man, vilket resulterat i att vissa advokater inte befattar sig med avtal mellan sambor. Istället uppmanas till giftermål och att, genom äktenskapsförord och testamente, begränsa vad regelverket för med sig ifall det önskas.³³ Klart är däremot att sambor som önskar omfattas av samtliga för makar gällande regler är hänvisade till att gifta sig, detta kan aldrig uppnås avtalsvägen.³⁴ Vidare står klart att testamente krävs för förordnande om kvarlåtenskap. Det är inte möjligt att med giltig verkan skriva annat avtal kring kvarlåtenskapen vid dödsfall, ÄB 17:3.³⁵ Som framgått är efterlevandeskyddet för sambor i lag begränsat. Arvsrätt kräver testamente och sambor med barn begränsas genom bröstarvinges rätt till laglott. Många har därför behov av kompletterande skydd vilket kan uppnås genom olika tillvägagångssätt.

3.1 Samboavtal

Med samboavtal kan sambolagens bodelningsregler justeras genom att begränsa omfattningen av, eller helt utesluta att bodelning ska genomföras, SamboL 9 § st. 1. Möjligheten har ansetts viktig då de som önskar hålla sina ekonomiska angelägenheter åtskilda, men automatiskt omfattas av sambolagen, ska kunna göra detta. Att poängtera är att det, genom samboavtal, inte är möjligt ta in annan egendom än samboegendom till bodelning. All övrig egendom kräver förmögenhetsrättsliga avtal för äganderättsövergång.³⁶ Samboavtal är därmed inte till hjälp för de som önskar starkare skydd.

³¹ Prop. 2002/03:80 s. 25.

³² Prop. 1986/87:1 s. 99.

³³ Agell och Brattström, s. 273.

³⁴ Grauers, s. 230.

³⁵ Agell, s. 11.

³⁶ Prop. 1986/87:1 s. 107–108.

3.2 Försäkringar

Försäkringar i olika former utgör ett viktigt verktyg för de som önskar skapa kompletterande skydd för en efterlevande sambo. Behov kan finnas såsom att tillse möjligheten att lösa ut en bröstarvinge eller ge ekonomisk trygghet i största allmänhet. Inte sällan kan livförsäkringar efter en avliden person utgöra en väsentlig del av de ekonomiska tillgångar efterlevande erhåller.³⁷ Försäkringsskydd kan tecknas individuellt av en privatperson, samtidigt är olika gruppförsäkringar via fackförbund vanligt förekommande. Vidare kan skydd tecknas av arbetsgivare för arbetstagarens räkning, inte sällan kopplat till kollektivavtal.³⁸

3.2.1 Privat livförsäkring

Ett utmärkande drag för livförsäkringar i relation till annat sparande är att hela försäkringsbeloppet, oavsett hur mycket som hunnit inbetalas i premie, kan falla ut så snart försäkringen trätt i kraft. Försäkringen kan tecknas för att ge ersättning antingen i samband med dödsfall, vilket utgör fokus här, men även i samband med en specifik händelse i livet såsom sjukdom eller viss uppnådd ålder. Den som ingår försäkringsavtalet och äger försäkringen utgör försäkringstagare. Den på vars liv/hälsa försäkringen gäller är den försäkrade, försäkringsavtalslagen (2005:104), FAL, 1:4. Försäkringstagare och försäkrad är ofta samma person men behöver inte vara det. Försäkringen kan också vara tecknad av en person för att exempelvis falla ut i händelse av dennes sambos död.³⁹

Villkoren för livförsäkringar varierar mellan olika försäkringsbolag. Gemensamma drag är att det ofta finns ett åldersspann när försäkringen är möjlig att teckna, exempelvis i åldern 18–70 år. Normalt finns en högsta ålder för att inneha försäkringen vartefter skyddet upphör, exempelvis 75 års ålder. Premien, kostnaden för försäkringen, beror främst på ålder samt försäkringsbelopp och kan variera stort. Vanligen krävs en hälsodeklaration i samband med teckning. Sjukdom kan leda till nekat eller begränsat skydd.⁴⁰ Försäkringsbeloppet som faller ut vid den försäkrades dödsfall är skattefritt, Inkomstskattelagen (1999:1229) 8:14.

³⁷ Eriksson, s. 86.

³⁸ Brattström och Singer, s. 111.

³⁹ Brattström och Singer, s. 109–110.

⁴⁰ Konsumenternas.se, Livförsäkringar.

3.2.2 Tjänstegrupplivförsäkring via arbetsgivare

Majoriteten anställda omfattas av en tjänstegrupplivförsäkring kopplat till kollektivavtal på arbetsmarknaden. Standardiserade förmånstagarförordnanden som anger mottagare av försäkringsbeloppet vid den försäkrades död är vanliga.⁴¹

Försäkringsvillkoren skiljer sig mellan de olika kollektivavtalsområdena. Som exempel kan ges ITP, avtalet för privatanställda tjänstemän, vilket administreras via Collectum. TGL-försäkringens grundbelopp är sex prisbasbelopp vilket betalas ut som ett skattefritt engångsbelopp vid dödsfall. Försäkringsbeloppet minskar från 55 års ålder och kan även vara lägre kopplat till tjänstgöringsgrad. Försäkringen upphör vid pension, dock senast vid 70 års ålder. Förmånstagare är i första hand make/maka/registrerad partner, i andra hand barn och i tredje hand föräldrar. Ska sambo erhålla försäkringsersättningen krävs ett särskilt förmånstagarförordnande.⁴² Efterlevande sambo kan därmed inte, trots att samlevnadsformen idag är vanlig, med automatik förutsättas ingå bland förmånstagarna i tjänstegrupplivförsäkringar.

3.2.3 Bolåneskydd

Bolåneskydd är en form av försäkring som vanligen kan tecknas till vid bostadsfinansiering. Försäkringen betalar vid dödsfall, helt eller delvis, av låneskulden. Ersättningsbeloppet kan minska med åldern och skyddet upphör helt att gälla vid en viss ålder. Premiens storlek beror främst på valt försäkringsbelopp och ålder.⁴³

3.3 Förmånstagarförordnande

En försäkringstagare är fri att upprätta ett förmånstagarförordnande och ange vem som ska erhålla försäkringsbeloppet. Rätten att upprätta förmånstagarförordnande följer reglerna för testator, FAL 14:1 st. 1 samt st. 2. Formkrav för förordnandet framgår av FAL 14:3 st. 1, och giltighet förutsätter ett av försäkringstagaren egenhändigt undertecknat meddelande till försäkringsbolaget. Oavsett om försäkringstagaren upprättar ett testamente som säger annat än förmånstagarförordnandet ändras inte de där angivna förutsättningarna. Formkravet medför att testamentsförordnande rörande försäkringen blir utan verkan.⁴⁴

⁴¹ Agell, s. 113.

⁴² Collectum.se, Tjänstegrupplivförsäkring.

⁴³ Konsumenternas.se, Låneskydd.

⁴⁴ NJA 1976 s. 24.

Försäkringsavtalslagen saknar regler motsvarande upprättande av nödtestamente i testamentsrätten. Om en försäkringstagare, i samband med vad som utgör nöd enligt ÄB 10:3, utfärdat skriftligt förordnande bör det hanteras likt ett meddelande avsett för försäkringsbolaget.⁴⁵ Detta grundar sig i att HD förpliktigt ett försäkringsbolag att utbetala försäkringsbelopp enligt vad en avliden kort före sin död på en lapp nedtecknat såsom sin sista vilja rörande sin kvarlåtenskap samt livförsäkring.⁴⁶

Saknas förmånstagare i en försäkring ska utfallande belopp ingå i den avlidnes kvarlåtenskap och fördelas enligt arv- och bodelningsreglerna.⁴⁷ Finns förmånstagare insatt tillfaller utfallande belopp däremot denne direkt, FAL 14:7 st. 1. Skulle tillämpning av förmånstagarförordnandet leda till ett oskäligt resultat mot en bröstarvinge kan jämkning bli aktuell beaktat bland annat skälen för förordnandet samt förmånstagarens och bröstarvinges ekonomiska förhållanden FAL 14:7 st. 2. Talan om jämkning ska väckas inom ett år från det bouppteckning avslutats eller dödsboanmälan gjordes, annars går rätten förlorad FAL 14:7 st. 4. Jämkning ska ske enbart i undantagsfall och exempel på vad som utgör sådana fall är svårt att ge.⁴⁸

För sambor bör det, kopplat till avsaknad arvsrätt och uppmuntran i förarbeten att stärka efterlevandeskydd för varandra, finnas stort utrymme att gynna varandra som förmånstagare till livförsäkring även om det kan missgynna den avlidnes arvingar. Möjligen bör särkullbarn enklare kunna åstadkomma jämkning jämfört gemensamma barn vilka kan förväntas arva den efterlevande sambon vid dennes död.⁴⁹

Ifall försäkring tecknas med bröstarvinge som förmånstagare i syfte att tillse dennes rätt till arvs- eller laglott kan det vara bra att känna till att förskottsreglerna endast används i undantagsfall.⁵⁰ HD har slagit fast att en bröstarvinge inte är skyldig avräkna sådant försäkringsbelopp såsom förskott på arv annat än om det med hänsyn till omständigheterna måste ha varit försäkringstagarens avsikt eller särskilt föreskrivits.⁵¹

⁴⁵ Brattström och Singer, s. 112.

⁴⁶ NJA 1982 s. 390.

⁴⁷ Eriksson, s. 108.

⁴⁸ Grauers, s. 197–198.

⁴⁹ Walleng, s. 353–354.

⁵⁰ Brattström och Singer, s. 182.

⁵¹ NJA 1996 s. 428.

3.4 Hur agerar sambor i praktiken?

Lagstiftaren har förutsatt att de sambor som är i behov av skydd, utöver vad lagen ger, skaffar det på egen hand.⁵² Frågan är i vilken grad sambor gör detta. Särskilt intressant är varför ett eget initiativ tagits och annars av vilken anledning inget gjorts.

Wallengs studie visar att 14 procent ingått någon form av avtal med sin sambo, 18 procent har skrivit testamente till förmån för sin sambo och 39 procent har någon form av livförsäkring med sambo som förmånstagare.⁵³ Siffrorna visar tydligt att en stor andel inte skapat något skydd utöver vad lagen reglerar. Majoriteten känner till att sambor inte ärver varandra, enbart 4 procent lever felaktigt i tron om rätt till arv utan testamente.⁵⁴ Många önskar ett utökat skydd och så många som 62 procent anser att sambor bör ärva varandra, varav 19 procent tycker all kvarlåtenskap bör ärvas och resterande 43 procent anser i varje fall till viss del.⁵⁵ På frågan om det vore möjligt att genom registrering erhålla samma rättsverkningar som gifta svarade en majoritet, 60 procent, att de skulle vilja göra det.⁵⁶

En stor andel sambor är uppenbarligen medvetna om att de inte ärver varandra. De önskar samtidigt ett utökat rättsligt skydd men har ändå inte agerat, varför? Vanligaste orsakerna anges vara att frågan inte diskuterats, avsaknad av kunskap och vidare tidsbrist. De sambor som har agerat anger som vanligaste anledning att de fått någon form av personlig rekommendation, men även att de investerat tillsammans anges som vanligt skäl.⁵⁷

3.5 Behov av information - en identifierad utmaning

Behov av information har påtalats som väsentligt av lagstiftaren i flera sammanhang. Redan i förarbeten till 1987 års lag poängteras vikten i att upplysa, särskilt om skillnaden i reglerna mellan sambo och gifta, för att sambor ska inse vikten av att se över sitt behov och skaffa ett individuellt anpassat skydd.⁵⁸ I samboendekommitténs utredning från 1999 uppmärksammas återigen behovet av information. Det anges att broschyrer och faktablad tillhandahålls via Justitiedepartementet men att ytterligare behov av förbättrad information kring sambolagen finns. Det anges att informationen bör vara grundlig, tydlig, lättförståelig och tillgänglig för allmänheten.

⁵² Prop. 1986/87:1 s. 99.

⁵³ Walleng, s. 109–114.

⁵⁴ Walleng, s. 96.

⁵⁵ Walleng, s. 103.

⁵⁶ Walleng, s. 131.

⁵⁷ Walleng, s. 117–118.

⁵⁸ SOU 1981:85 s. 117–118; prop. 1986/87:1 s. 99.

Eftersträvansvärt är att nå ut till så många som möjligt exempelvis via radio eller tv. Även riktade kampanjer mot ungdomar och invandrare anses prioriterat.⁵⁹ Justitiedepartementet tillhandahåller följande information i dagsläget:

- En översiktlig informationssida , *Äktenskap och samboende*.
- Broschyerna *Familjerätt - kortfattat om lagstiftningen* (även i en engelsk samt i en lättläst version), *Sambor och deras gemensamma hem* samt *Arv - kortfattat om lagstiftningen*. Broschyerna tillhandahålls digitalt samt kan beställas kostnadsfritt i tryck.

I materialet informeras bland annat översiktligt kring sambolagens omfattning samt om arvsrätten och att sambor måste upprätta testamente för att ärva varandra.⁶⁰

Av nyfikenhet ställde jag, via mail, frågan till Justitiedepartementet ifall det föreligger initiativ att sprida information i frågan och i sådana fall hur. Återkopplingen gav informationen att Regeringskansliet kommunicerar regeringens politik och att kommunikationsansvar som grundregel följer verksamhetsansvar. Den myndighet som har verksamhetsansvar för en fråga ansvarar för kommunikation kring densamma. Information på familjeområdet tillhandahålls via Justitiedepartementet företrädesvis då myndighet med ansvar för frågorna saknas. Broschyerna beställs främst av kommuner vilka i sin tur tillhandahåller dessa till sina medborgare.⁶¹

⁵⁹ SOU 1999:104 s. 247.

⁶⁰ Regeringskansliet, Familjerätt.

⁶¹ Bilaga 1.

4. LAGSTIFTARENS TANKE BAKOM GÄLLANDE RÄTT SAMT DISKUSSIONER OM UTÖKAT LAGSKYDD

4.1 Bakgrund - lagens syfte och omfattning

Sambolagens huvudsyfte är att erbjuda den svagare parten ett minimiskydd vid upplösning av samboförhållandet.⁶² Utgångspunkten för lagstiftningen är att det vid samlevnad i hushåll och uppbyggnad av ett gemensamt hem sker en ekonomisk sammanflätning. Lagen ska därför, genom bodelningsreglerna, ge svar på hur uppdelning av gemensamma hemmet sker vid förhållandets upplösning. Regleringen har medvetet begränsats till att enbart omfatta sådant som ur praktisk synvinkel framstår som ofrånkomligt. För att täcka andra skyddsbehov sinsemellan hänvisas sambor till testamenten, avtal, försäkringar eller äktenskap. Lagens minimivå är alltså inte tillräcklig för alla sambor och lagstiftaren förutsätter att de som är i behov av utökad skydd skaffar det på egen hand.⁶³

Skälen till lagens begränsade omfattning är flera. Dels var flertalet sambor vid lagens tillkomst unga och levde som sambor i förstadium till äktenskap. Framst relativt kortvariga samboförhållanden upplöstes och den ekonomiska gemenskapen var därför begränsad primärt till gemensamma hemmet. Behov av mer omfattande regler saknades helt enkelt.⁶⁴ Ett annat skäl till minimivån är att det för sambor sinsemellan uppstår ett rättsförhållande utan viljeyttring. Reglerna slår till så snart man i sambolagens mening utgör sambor. Mer omfattande regler skulle kräva en klar tidpunkt för reglernas inträdande genom någon typ av registrerbar viljeförklaring. Eftersom alternativet att ingå äktenskap står fritt saknas skäl till detta.⁶⁵ Vidare har lagstiftaren uttryckt att man vill undvika så pass utförliga regler för sambor att det skulle leda till ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet. De som önskar omfattas av ett mer omfattande juridiskt system får helt enkelt ingå äktenskap. Önskas inte kyrklig vigsel finns alternativ genom borgerlig vigsel, vilket anges utgöra inget annat än en registreringsakt.⁶⁶

Makar har givits arvsrätt framför gemensamma barn då det ansetts angeläget att stärka efterlevande makes skydd mot splittring av det gemensamma boet.

⁶² Prop. 2002/03:80 s. 25.

⁶³ Prop. 1986/87:1 s. 99.

⁶⁴ Prop. 1986/87:1 s. 99; SOU 1978:55 s. 51.

⁶⁵ SOU 1999:104 s. 174–175.

⁶⁶ Prop. 1986/87:1 s. 40.

Bröstarvingar ansågs, till följd av samhällsutvecklingen, vara mindre beroende av arv för sin försörjning och efterlevande makes behov av skydd väger tyngre.⁶⁷ Sambor har inte givits arvsrätt efter varandra. Dels har upplösning av samboskapet genom den enas död inte ansetts ha samma omfattning och betydelse som för gifta. Vidare har upplösning av samboskap genom separation eller giftermål förutsatts vara det vanliga och att enbart en klar minoritet lever som sambor livet ut. Behovet av arvsrätt har ansetts väldigt litet men inte alldeles obefintligt. Lagstiftaren har istället antagit att det i långvariga samboförhållanden finns tid att överväga valet av samlevnadsform samt behovet av att skapa efterlevandeskydd genom testamente.⁶⁸

Vid översyn av sambolagstiftningen, vilken resulterade i 2003 års sambolag, ansågs tidigare lagstiftning i huvudsak uppfylla sitt uppställda syfte och regleringen överfördes i stort oförändrad till nya sambolagen. Vid översynen diskuterades en utökning av vad som utgör samboegendom. Frågan om en mer heltäckande reglering togs upp mot bakgrund av det ökande antalet sambor. På förslag var att utöka samboegendom att även omfatta motordrivna forskaffningsmedel såsom bil eller båt anskaffade för gemensamt bruk.⁶⁹ Regeringen menade att försiktighet måste iaktas när det kommer till att utöka sambolagens omfattning kopplat till att reglerna med automatik fångar in alla samboförhållanden samt att bristfällig kunskap kring lagstiftningen gör att många sambor inte är beredda på vad som gäller för dem. Det konstaterades möjligen föreligga ett behov av mer omfattande regler men att framlagt förslag inte säkert utgör bästa lösningen. Regeringen påtalade att frågan kräver utredning och att särskilt möjligheten för sambor att genom avtal individuellt styra den egendom som ska omfattas bör ses över.⁷⁰

4.2 Lösningar för ett starkare efterlevandeskydd i lag

Det begränsade efterlevandeskyddet för sambor har diskuterats genom åren och olika lösningar för att utöka lagskyddet har framförts. Ett alternativ för starkare skydd är att tillerkänna sambor arvsrätt. Brattström och Singer menar att det ökade antalet samboförhållanden utgör ett motiv till en översyn av successionsrättens funktion. Detta då det idag inte är ovanligt att samboförhållanden upplöses genom ena partens död och i det fall samborna har barn har dessa, såväl gemensamma som särkullbarn,

⁶⁷ Prop. 1986/87:1 s. 82.

⁶⁸ Prop. 1986/87:1 s. 109–110.

⁶⁹ Prop. 2002/03:80 s. 24–25.

⁷⁰ Prop. 2002/03:80 s. 32.

rätt att direkt få ut sitt arv. Sambors barn har med dagens regler en starkare arvsrätt än barn med gifta föräldrar vilka får vänta på sitt arv tills båda föräldrarna är avlidna. För arvsrätt är sambor hänvisade till testamente. Sambor utan barn ges möjlighet att skapa fullgott skydd för varandra medan de med barn, vilka troligen har störst behov av ekonomiskt skydd, begränsas av laglotten. Dessutom är det få som skriver testamente och många lever felaktigt i tron att de har samma skydd som makar vid ett dödsfall. Ett starkt skäl emot sambors arvsrätt är att fler äldre personer blir sambor då dessa inte alltid önskar ge varandra arvsrätt framför egna arvingar. Däremot finns skäl för arvsrätt, i varje fall för sambor med gemensamma barn, då samboskap idag utgör en fullt accepterad samlevnadsform och att många faktiskt lever så. Likaså kan förväntningar i samhället på att regler hindrar besvärliga situationer för en efterlevande, kopplat till relativt omfattande sambolagstiftning i svensk rätt, tala för arvsrätt. Dock kan problem identifieras med att införa arvsrätt såsom vid vilken tidpunkt rätten ska inträda samt hur omfattande den ska vara.⁷¹ Walleng anser att många sambor idag har en livsgemenskap jämförlig med makars. Likaså att sambor med gemensamma barn, vilket indikerar att de uppnått en livsgemenskap i arvsrättsligt hänseende jämförlig med makars, likt dessa bör anses särskilt skyddsvärda. Walleng menar att det saknas tillräckliga skäl att inte införa legal arvsrätt för sambor med gemensamma barn. Det bör införas såväl för föräldrarnas som barnets bästa.⁷²

Särkullbarn till makar ges möjligheten att, mot efterarvsrätt, avstå arv till förmån för en efterlevande make. Ett starkare efterlevandeskydd för sambor med barn kan uppnås genom att införa samma rätt som ges makars barn. Brattström och Singer menar att i varje fall sambors gemensamma barn skulle ges möjligheten att avstå omedelbar arvsrätt till förmån för efterlevande förälder. Dessa barn skulle då, om de önskar, ges möjlighet att försättas i samma situation som barn till makar.⁷³ Även Viola Boström och Ulf Israelsson menar att den lösningen bör införas. Vidare anser de att sambors gemensamma barns rätt att få ut sin laglott vid första föräldrarnas död helt bör slopas. Det skulle ge sambor möjlighet att genom testamente skapa fullgott skydd för varandra och minska risken att gemensamma boet splittras. Det saknas helt

⁷¹ Brattström och Singer, s. 208–212.

⁷² Walleng, s. 406–407.

⁷³ Brattström och Singer, s. 212.

anledning till att makars, men inte sambors barn, ska vänta på sitt arv och denna lösning skulle underlätta livet för många efterlevande sambor.⁷⁴

Vidare skulle en utökad testationsfrihet kunna stärka skyddet för en efterlevande sambo. Brattström och Singer ser en lösning i att sambor ges rätten genom testamente förordna att kvarlåtenskapen efter den först avlidne ska fördelas som om de varit gifta med varandra. Barns arvsrätt skulle då istället bestå i efterarvsrätt likt för makars gemensamma barn.⁷⁵ Walleng menar att en utökad testationsfrihet skulle ha stor betydelse, särskilt för sambor med barn, eftersom det ofta leder till stora praktiska problem när gemensamma barn ärver framför den efterlevande föräldern. Däremot är det tveksamt om det skulle ge genomslag då sambor generellt sett sällan upprättar testamenten till förmån för varandra.⁷⁶

Att utöka samboegendomens omfattning skulle öka skyddet för en efterlevande sambo genom att mer egendom då ingår i bodelning. Brattström och Singer menar att ett alternativ skulle vara att låta all egendom anskaffad för gemensamt bruk ingå.⁷⁷ Walleng föredrar här en lösning där delningsreglerna utökas till att omfatta all egendom som anskaffats under samboförhållandet men anger att problem kan uppstå att klassificera viss egendom som anskaffad för gemensamt bruk, exempelvis bankmedel och aktier. Likaså kan gränsdragningsproblem uppstå kring när samboförhållandet uppstått eller upphört och vilken egendom som faktiskt är anskaffad under samboförhållandet.⁷⁸

⁷⁴ Boström och Israelsson, s. 646–647.

⁷⁵ Brattström och Singer, s. 212.

⁷⁶ Walleng, s. 347–350.

⁷⁷ Brattström och Singer, s. 211.

⁷⁸ Walleng, s. 394.

5. ANALYS

Det finns ett flertal skillnader i lagens skydd för efterlevande sambor och gifta. Bodelningsregler utgör skydd för svagare parten vid upplösning av äktenskap och samboförhållande. Det föreligger skillnader både vad gäller bodelningens omfattning och huruvida bodelning överhuvudtaget behöver ske. För sambor är omfattningen begränsad till samboegendom. Sambor förvärvar inte rätt till likadelning av egendom i övrigt likt makes giftorätt. Regler inriktade på skydd för efterlevande sambo är få och återfinns främst i rätten att besluta ifall bodelning ska ske samt möjligheten att överta den gemensamma bostaden. Sker bodelning garanteras alltid, så långt samboegendomen räcker, tilldelning om två basbelopp.

En central skillnad ligger i arvsrätten. Makar har arvsrätt och ärver före gemensamma barn. Särkullbarn har rätt att omedelbart få ut sitt arv. Sambor saknar arvsrätt och finns barn, oavsett gemensamma eller särkull, har de rätten att omedelbart få ut sitt arv. Särkullbarn till makar ges möjlighet avstå arv till förmån för efterlevande maka mot efterarvsrätt, en rätt sambors barn saknar.

För sambor innebär avsaknad arvsrätt en hänvisning till testamente för att ärva varandra. Det råder fullständig frihet för sambor att testamentera hela kvarlåtenskapen till sin efterlevande partner. Sambor med barn som testamenterat på det viset bör dock vara medvetna om att önskan inte med säkerhet kommer uppfyllas, grundat i bröstarvinges rätt till sin laglott. Sådant testamente kan alltid jämkas av bröstarvingen. Myndiga barn kan välja att avstå jämkning, för underåriga barn ska testamentet jämkas för deras räkning. Detta kan skapa stora problem, både praktiska och ekonomiska, och i värsta fall leda till att gemensamma bostaden måste säljas för möjlighet att lösa ut laglotten. Att jämkning kan komma ske måste därför tas höjd för och kompletterande skydd skaffas. Bröstarvingars rätt till laglott ger sambor med barn sämre möjlighet att skapa skydd, de utan barn kan nå likvärdigt skydd som gifta. Det föreligger här en skillnad mellan makar och sambor men också en skillnad mellan sambor med och sambor utan barn när det kommer till möjligheten att skapa efterlevandeskydd för varandra. Det kan vidare verka ologiskt att makar är hänvisade till testamente för att inte ärva varandra medan sambor är hänvisade till testamente för att skapa arvsrätt. Likaså att en nybliven make ärver men inte en sambo sedan många år tillbaka.

Med tanke på det begränsade skyddet i lag och begränsningarna kring testamente finns det för många sambor behov av kompletterande skydd. Samboavtalet har enbart en begränsande funktion och är inte till hjälp när det kommer till att utöka skyddet. En livförsäkring kan däremot vara till god hjälp. När livförsäkring tecknas kan en tanke vara att ta höjd i försäkringsbeloppet då skyddet annars kan bli för svagt exempelvis vid stigande bostadspriser. Vidare är viktigt att tänka på vem man avser skydda och tillse att det faktiskt blir så. Som nämnt har bröstarvinge som huvudregel ingen skyldighet att avräkna ett försäkringsbelopp mot laglott. Säkrare är därför att skyddet tecknas så att efterlevande sambo erhåller försäkringsbeloppet och ges möjlighet lösa ut bröstarvinges andel. Den avlidnes arvingar kan normalt inte göra anspråk på försäkringsbeloppet framför en förmånstagare. Då jämkning i vissa fall kan bli aktuell finns en risk att man misslyckas skapa skyddet man avsett, vilket är svårt att ta höjd för men bra att känna till. Premien kan variera stort, hälsodeklaration krävs oftast och vid viss ålder upphör försäkringsskyddet. Detta gör att möjligheten till kompletterande skydd via försäkringar inte med säkerhet är tillgänglig för alla. Såväl ekonomi, hälsa eller ålder kan sätta stopp.

Ett bolåneskydd, vilket löser bort hela eller delar av lånebeloppet, kan ha direkt negativ effekt exempelvis för sambor med barn. Då lånebeloppet redan lösts bort blir delen som kvarstår till arv större med resultatet att mer likvida medel behövs för att lösa ut andelen. Bolåneskydd kan därmed bli kontraproduktivt och en livförsäkring utgör i de fallen ett säkrare skydd för efterlevande sambo.

Som konstaterats är det inte alltid möjligt för alla sambor att skapa efterlevandeskydd. Sambor med barn begränsas av rätten till laglott. Inte heller kompletterande skydd finns tillgängligt för alla. När nuvarande lagstiftning arbetades fram var de som levde som sambor främst unga utan stor ekonomisk sammanblandning och ett minimiskydd ansågs tillräckligt för flertalet. Antalet sambor har, utspritt över alla åldersgrupper, frekvent ökat och hälften lever tillsammans med barn. Samboskap utgör inte längre enbart ett förstadium till äktenskapet. Många väljer att leva som sambor livet ut och då sker troligen en sammanflätning av det ekonomiska i samma grad som för makar. Det är skillnad i mönstret mellan sambor nu och när lagen arbetades fram varför behovet av skydd utöver vad lagen ger idag ser annorlunda ut.

Lagstiftaren uppmärksammade och betonade redan för snart 40 år sedan att information och kunskap är väsentligt för att sambor ska inse behov av och skaffa sig

ett individuellt anpassat skydd, särskilt då lagen inte är tillräcklig för alla. Samtidigt såg man att avtal mellan sambor förekom i liten grad. Empirisk forskning visar att få sambor agerar för att skapa utökat skydd. En vanlig orsak anges vara brist på kunskap. Justitiedepartementet tillhandahåller visserligen informationsmaterial för att öka kunskapen men ingen myndighet har ansvar för att sprida informationen. Informationen är grundlig och enkelt beskriven men den visar inte, vad jag kan se, tydligt på att fullgott skydd inte säkert kan uppnås. En fundering är vidare om någon överhuvudtaget hittar informationen. Avsaknad av kunskap visar på att information inte når fram. Risk finns därför att de som behöver utökat skydd inte skaffar sig detta, såsom lagstiftaren förutsatt. Förs inte information lyckosamt fram talar även detta för ett behov av starkare lagskydd för att skydda efterlevande sambor från att hamna i besvärliga situationer.

Problem med ett mer omfattande regelverk skulle kunna vara om reglerna med automatik träffar alla som i lagens mening är sambor. Lagstiftaren har påpekat att mer omfattande regler bör kräva någon form av viljeyttring, då alla inte önskar omfattas. Problem med lagens omfattning idag är att den inte är tillräcklig för alla. Laglotten begränsar möjligheten att skapa skydd och kompletterande alternativ är inte tillgängliga för alla. Vidare förutsätts i flera fall ett eget agerande, vilket vi sett i stor utsträckning inte sker.

Ett starkare skydd för sambor kan utformas på olika vis. Att utöka samboegendomens omfattning skulle ge sambor generellt starkare skydd. Inget eget agerande förutsätts men problemet med efterlevandeskydd och laglotten kvarstår. En annan variant skulle vara att utöka testationsfriheten genom att sambor ges möjlighet fördela kvarlåtenskap likt vad gäller för makar. Ett problem med denna lösning är att få skriver testamente och genomslaget blir sannolikt lågt ifall kunskapen inte sprids i större utsträckning än idag. Sambor själva har uttryckt att om möjlighet fanns att registrera samboskapet och då erhålla samma skydd som makar skulle majoriteten välja den lösningen. Lagstiftaren menar dock att borgerlig vigsel fyller den funktionen, man hänvisar helt enkelt till äktenskapet. Att avskaffa laglotten är en stor fråga i sig men isolerat till problemet för sambor att skapa efterlevandeskydd skulle då alla sambor ges samma möjlighet till detta genom testamente. Dock kvarstår faktumet att få sambor agerar. Att tillerkänna alla sambor arvsrätt är förknippat med många frågor som behöver tas ställning till. Ska det finnas en tidsgräns för hur länge man levtt ihop och ska all egendom omfattas är bara några av frågorna.

En variant är att ge sambor med gemensamma barn arvsrätt. Lagstiftaren har ansett det angeläget att skydda makar från de problem som gemensamma barns omedelbara arvsrätt kan innebära. En fundering är om inte sambor med gemensamma barn bör anses lika skyddsvärda, särskilt då sambor med barn är vanligt förekommande idag. Sambor har här sannolikt samma trygghetsbehov som makar. Dessutom kan man vända på det och se att sambors barn idag har en starkare arvsrätt än makars, vilket saknar motivering.

Jag anser att mer omfattande regler för sambor generellt medför många svåra gränsdragningar. Däremot kan jag inte se problemet i att sambor ges möjligheten registrera samboskapet och därmed omfattas av regelverket såsom makar, utan att för den delen tvingas ingå äktenskap. Det skulle fortsatt krävas ett eget agerande men alternativet, att direkt som sambo omfattas av mer omfattande regler, vore mindre lyckat. Vidare anser jag att arvsrätt bör införas för sambor med gemensamma barn, där kan jag inte se att skillnader är motiverade.

Tillsvidare är sambor som önskar ett starkare efterlevandeskydd hänvisade till att skriva testamente och i de fall detta inte är tillräckligt komplettera med försäkringsskydd. Det säkraste alternativet förefaller dock vara att ingå äktenskap.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1978:55 Att sambo och gifta sig - fakta och föreställningar.

SOU 1981:85 Äktenskapsbalk.

SOU 1999:104 Nya samboregler.

Propositioner

Prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m.

Prop. 2002/03:80 Ny sambolag.

Övrigt

Collectum.se, *Tjänstegrupplivförsäkring*, tillgänglig på

<www.collectum.se/privat/din-tjanstepension/tjanstegrupplivforsakring-tgl>

(besökt 220419).

Konsumenternas.se, *Livförsäkringar*, tillgänglig på

<www.konsumenternas.se/forsakringar/personforsakringar/livforsakringar/>

(besökt 220414).

Konsumenternas.se, *Låneskydd*, tillgänglig på

<www.konsumenternas.se/lan--betalningar/lan/laneskydd/> (besökt 220419).

Regeringskansliet, *Familjerätt*, tillgänglig på

<www.regeringen.se/regeringens-politik/familjeratt/> (besökt 220425).

Skatteverkets skrivelser 2022, *Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi*, Dnr 8-1251843, publicerat 220221, tillgänglig på

<www.skatteverket.se/omoss/varverksamhet/rapporterremissvarochskrivelser/skrivelser/2022/skrivelser2022/81251843.5.339cd9fe17d1714c077951c.html> (besökt 220420).

Socialdepartementet, *Prisbasbelopp för 2022 fastställt*, 210923, tillgänglig på

<www.regeringen.se/artiklar/2021/09/prisbasbelopp-for-2022-faststallt/>

(besökt 220428).

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1976 s. 24.

NJA 1982 s. 390.

NJA 1996 s. 428.

Litteratur

Agell, Anders, *Testamentsrätt: en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, 3. uppl., Iustus, Uppsala, 2003.

Agell, Anders & Brattström, Margareta, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, 6. uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2018.

Boström, Viola & Israelsson, Ulf, 'Är arvsrätten föråldrad - Något om sambors efterlevandeskydd', *SvJT* 2004, s. 644–650.

Brattström, Margareta & Singer, Anna, *Rätt arv: fördelning av kvarlåtenskap*, 5. uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2020.

Eriksson, Anders, *Den nya familjerätten: makars och sambors egendomsförhållanden, bodelning och arv*, 12. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2020.

Grauers, Folke, *Ekonomisk familjerätt: makars & sambors egendom & bostad : gåva, arv, testamente & boupredning*, 9. uppl., Karnov Group, Stockholm, 2016.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, 5. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2021.

Walleng, Kajsa, *Att leva som sambo: en civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid*, 1. uppl., Iustus, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2015, Uppsala, 2015.

Bilaga 1

Johanna Holm Stenbeck

12 apr. 2022 09:15 ☆ ↩ ⋮

till justitiedepartementet.registrator ▾

Hej,

Jag är juriststudent och arbetar med en uppsats i ämnet om skillnaderna i lagens skydd för efterlevande sambos resp. makar. Det har i förarbeten till sambo- och äktenskapslagstiftningen redogjorts för att det hos gemene man råder okunskap kring lagens verkningar och poängterats vikt av att tillhandahålla information så att människor gör upplysta val och skaffar sig ett individuellt anpassat efterlevandeskydd. Vidare även att information i ämnet bör ingå i undervisning på högstadiet/gymnasiet. (SOU 1981:85 s. 117 f. samt prop. 1986/87:1 s.99)

Jag har uppmärksammat att informationsmaterial i form av broschyrer finns att tillgå via justitiedepartementets webbsida. Mina frågor är följande:

- Hålls dessa broschyrer, utöver via hemsidan, tillgängliga någonstans ute i samhället (hos myndigheter, i samband med särskild livshändelse som genom utskick när personer folkbokförs på samma adress etc)?
- Finns det information kring om och i sådana fall vilken information som ingår i undervisning i högstadiet/gymnasiet?
- Finns det andra initiativ från regeringens sida att sprida information i frågan ut i samhället?

Stort tack på förhand,

Vänliga hälsningar

Johanna Stenbeck

JU Brev <ju.brev@regeringskansliet.se>

tors 14 apr. 08:18 ☆ ↩ ⋮

till mig ▾

Hej

Tack för dina frågor! Först vill jag lyfta fram en viktig aspekt, Regeringskansliet kommunicerar regeringens politik. En skiljelinje går mellan Regeringskansliet och andra statliga myndigheter. En grundregel är att kommunikationsansvaret följer verksamhetsansvaret. När verksamhetsansvaret för en fråga går över till en myndighet följer kommunikationsansvaret för denna fråga med. I vår kommunikationspolicy kan du läsa om mål, syfte och avgränsningar för regeringens politik, [Kommunikationspolicy för Regeringskansliet \(regeringen.se\)](https://www.regeringen.se/om-regeringen/kommunikationspolicy).

Sen har vi, precis som du uppmärksammat, en del broschyrer inom just familjeområdet. Det beror på att det inte riktigt finns någon statlig myndighet med ansvar för dessa frågor. De broschyrer vi har på webben beställs i första hand av kommuner som i sin tur håller dem tillgängliga för sina medborgare. Söker man på www.regeringen.se så hittar man informationen digitalt.

Vad som ingår i undervisningen för grundskolans högre årskurser (högstadiet) och gymnasieskolan framgår av läroplaner, ämnesplaner och kursplaner. Dessa finner du på Skolverkets hemsida, www.skolverket.se Du kan också kontakta Skolverkets Upplysningstjänst.

Med vänliga hälsningar

Cecilia Kindahl
Departementssekreterare
Justitiedepartementet
RK Kommunikation
103 33 Stockholm
www.regeringen.se